

PAPER DETAILS

TITLE: Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Orta Asya'da Gerçekleşen Yeni Büyük Oyun

AUTHORS: Aysel ERDOĞAN

PAGES: 989-1015

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1150567>

[itobiad], 2020, 9 (2): 989/1015

**Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Orta Asya'da
Gerçekleşen Yeni Büyük Oyun**

New Great Game in Central Asia After The Dissolution of the Soviet
Union

Aysel ERDOĞAN

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Tarih Bölümü
Asst. Prof., Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of Science and
Literature, Department of History

e-mail: ayselerdogan@osmaniye.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-0319-1976

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 24.10.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 12.05.2020
Yayın Tarihi / Published	: 14.06.2020
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-Hune

Atıf/Cite as: ERDOĞAN, A . (2020). Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Orta Asya'da Gerçekleşen Yeni Büyük Oyun. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9 (2), 989-1015. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/54141/637679>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Orta Asya'da Gerçekleşen Yeni Büyük Oyun

Öz

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya, ABD ve Çin başta olmak üzere büyük devletler arasında Orta Asya'da kontrolü sağlamak amacıyla yoğun bir mücadele yaşanmıştır. Yıllar önce Rusya ve İngiltere arasındaki rekabete sahne olan ve bu rekabetten büyük sıkıntılar yaşayan Orta Asya bu defa farklı devletlerin de dâhil olması ile yeni bir güç çekişmesine maruz kalmıştır. Stratejik konumu ve sahip olduğu enerji kaynakları ile önemli bir bölge olan Orta Asya'nın soğuk savaş sonrasında önemi daha çok artmıştır. Bu coğrafya, çevre üzerindeki güçlerin nüfuz için rekabet ettiği, aynı zamanda üzerindeki devletlerin kendilerinin de aktif oyuncu olduğu bir bölge haline gelmiştir. Bu dönemde Orta Asya'da politik, ekonomik, etnik, dini ve sosyal zorluklar yaşanmıştır. Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgeleri için gerçekleştirilen jeopolitik savaş, Rusya'nın yeniden bölgede üstünlük kurması noktasında büyük önem taşımıştır. Çalışmada Orta Asya ve Hazar Denizi bölgesindeki jeostratejik ve jeoekonomik rekabetin yanı sıra bu alanlardaki mevcut stratejik ve ekonomik ilişkiler incelenmiştir.

Özet

Orta Asya, gerek jeopolitik konumu gerekse sahip olduğu enerji kaynakları, ticari önemi ile tarih boyunca dikkat çeken bir bölge olmuştur. Bu özellikleri bölge üzerinde hâkimiyet kurmak için farklı devletlerin rekabetine yol açmıştır. Bu rekabetlerde, dünyada yaşanan siyasi gelişmeler de etkili olmuştur. XIX. Yüzyılda gerek sanayileşme sürecinin etkisi ile açığa çıkan hammadde ve Pazar arayışı, gerekse Rusya'nın İngiltere'yi Hindistan'da tehdit edebilecek gücü burada bulması gibi sebeplerle bölge, uzun bir süre iki devlet arasında yaşanacak bir rekabete sahne olmuştur. Bu rekabet siyasi arenada gerçekleşmiş, askeri sahaya taşınmamış, bu sebeple de Batılılar tarafından "Great Game" olarak adlandırılmıştır. Türkistan'da Rus işgallerinin yoğunlaştığı dönemde İngiltere için Türkistan'a giden yol üzerinde bulunan İran ve Afganistan iki önemli devlet haline gelmiştir. İngiltere, Hindistan'ın güvenliğini sağlamak adına bu iki devlet ile dönem dönem iş birliği girişimlerinde bulunarak bu devletlerin Rusya ile iş birliği içerisine girmesine engel olmak istemiştir. Ancak İngiltere'nin İran ve Afganistan konusundaki kararsız tutumu bu konuda kesin bir başarı sağlamasını zorlaştırmıştır. İngiltere'nin sadece Hindistan'ın güvenliğini sağlamaya yönelik politikası neticesinde Rusya, işgal amaçlı geldiği bölgede yer alan hanlıklar arasındaki anlaşmazlıklardan da istifade ederek bölgeyi neredeyse askeri güç kullanmaksızın işgal etmiştir. İngiltere ise kendi sömürgelerini güvence altına aldıktan sonra bölgenin kaderini Rusya'ya teslim etmiştir.

Orta Asya'da kalıcı bir yönetim kurmak isteyen Çarlık yönetimi, yerli halk üzerinde kontrolü sağlamak için baskıcı bir tutum sergilemiştir. Rusya, uygulamış olduğu iskân politikası ile bölgeye Rus göçmenleri yerleştirmek suretiyle yerli halk üzerindeki baskısını daha çok arttırmıştır. Orta Asya'da yetişen pamuğun, Rus ekonomisi için taşımış olduğu önem, XIX. Yüzyılın sonlarından itibaren ekonomik açıdan yeni bir politikayı beraberinde getirmiştir. Ekilebilir tüm arazinin pamuk ekimine ayrılarak halkın hububat ihtiyacının Rusya'dan getirilmesi, Orta Asya halkının Rusya'ya bağılılığını arttırmıştır. Bu durum savaş dönemlerinde halkın ciddi ekonomik sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik devrimi ile Orta Asya'da Çarlık idaresinin yerini Sovyet idaresi almıştır. Halka özgürlük vaat eden Sovyetlerin bölge idaresini ele aldıktan kısa bir süre sonra Ruslaştırma politikasını uygulamaya başlamış, bu baskı Orta Asya halkları üzerinde SSCB'nin dağılmasına kadar devam etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya coğrafyası, bu kez yeni devletlerin de dâhil olması ile yeni bir rekabete sahne olmuştur. İki farklı dönemde yaşanan bu rekabetler bazı küçük farklılıklarla neredeyse aynı coğrafi bölgede gerçekleşmiştir. Yeni Büyük Oyun Orta Asya'da ve bir ölçüde Güney Kafkasya'da gerçekleşmiştir. Her iki rekabet ne kadar farklı amaçlarla gerçekleşmiş olsa da temelde Orta Asya'yı kontrol etmek için gerçekleştirilmiştir. Her iki rekabette de Rusya anahtar rol oynarken ikinci rekabete Çin, ABD başta olmak üzere çok sayıda devlet katılmıştır. İlk Büyük Oyuna nazaran Rusya, Yeni Büyük Oyun 'da daha fazla engelle karşılaşmasına rağmen İngiltere, Rusya'nın önemli bir güç olarak, ABD'ye karşı konumunu kabul etmiştir. İki büyük güç olarak Rusya ve Amerika'nın çıkarları çoğu zaman çatışırken bu rekabette yer alan diğer güçlerin (Çin, İran, Hindistan, Pakistan) çıkarları ise Amerika ve Rusya'nın çıkarlarını tamamlayıcı olmuştur. Yeni büyük oyunda devletler; ekonomik, sosyal ve savunma alanlarının bölgedeki yerini almasını sağlamak için siyasette daha fazla etki arayışına girmişlerdir. Bu noktada Hindistan ve Çin, Güney Asya bölgesindeki ekonomik, askeri veya teknolojik açıdan hızla yükselen güç konumunda kilit devletler olarak ortaya çıkmıştır.

Yeni Büyük Oyun 'da ABD, Orta Asya'da Asya'nın güney kesimlerinde nüfuz sahibi olmak isteyen taraf olmuştur. Orta Asya'yı askeri üs olarak kullanmak ve bölgedeki enerji kaynaklarından istifade etmek isteyen ABD, Orta Asya'daki idarenin kendi tarafında olmasına önem vermiştir. Bu noktada demokratikleşme adı altında bölgede meydana gelen fikri hareketleri destekleyerek bölge üzerindeki kontrolünü arttırmaya çalışmıştır. Rusya'nın etkisi 1990'larda zayıfladığından ve bir tür güvenlik boşluğu bulunduğundan, ABD bölgede etkili olmayı kısmen başarabilmiştir.

Çin, bu rekabette ABD'nin bölgedeki etkisini sınırlandırmak ve sınır güvenliğini sağlamak doğrultusunda bir politika izlemiş, bunun sonucunda rakibi Rusya ile iş birliği içerisine girmiştir. Orta Asya'nın enerji kaynaklarını kullanmak ve Hindistan üzerindeki kontrolünü arttırmak

isteyen Çin'in politikası Hindistan'ı tehlikeye sokmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgede etkili olmaya başlayan diğer devletlerin etkisi ile sınırlarda yaşanacak değişikliklerden endişe duyan Hindistan'ın bölgesel güvenliği sağlayabilmek için büyük güçlerin desteğine ihtiyaç duyduğu görülmüştür. Hindistan gibi İran, Afganistan, Tacikistan gibi ülkeler de bu rekabette kendi bölgesel güvenliklerini sağlayabilmek adına büyük güçlerin istekleri doğrultusunda hareket etmek durumunda kalmıştır. İran ve Türkiye de bu rekabete dâhil olmuşlarsa da etkileri ve güçleri ABD, Rusya ve Çin'in gücü ve etkisi ile mukayese edildiğinde zayıf kalmıştır. Bölgeyi yaklaşık 150 yıldır kontrolü altında tutan Rusya, her ne kadar Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bölgedeki hâkim tek güç olma özelliğini yitirmişse de hâkimiyeti süresince uyguladığı Ruslaştırma ve iskân politikasının kendisine verdiği gücü bu rekabette kullanarak, bölgedeki en önemli devletlerden biri olmayı sürdürmüştür. Bu noktada bölgenin ekonomik refahı ve istikrarı için siyasi arenada uygulanacak olan denge politikası önem kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Büyük Oyun, Yeni Büyük Oyun, Rus İmparatorluğu, İngiliz İmparatorluğu.

New Great Game in Central Asia After The Dissolution of the Soviet Union

Abstract

After the disintegration of the Soviet Union, there was an intense struggle between Russia, the USA and China, especially among the major states, in order to maintain control in Central Asia. Central Asia, which witnessed the rivalry between Russia and Britain many years ago and suffered greatly from this competition, was exposed to a new power struggle with the inclusion of different states. Central Asia, an important region with its strategic location and energy resources, has gained more importance after the Cold War. This geography has become a region where the forces on the environment compete for influence and at the same time the states themselves are active players. During this period, political, economic, ethnic, religious and social difficulties were experienced in Central Asia. The geopolitical war against Central Asia and the South Caucasus has been of great importance for Russia's re-establishment in the region. In this research, geostrategic and geostrategic competition as well as the existing strategic and economic relations in Central Asia and Caspian Sea are examined.

Summary

Central Asia has been a region that has attracted attention throughout history with its geopolitical location, energy resources and commercial importance. These features have led to the competition of different states to dominate the region. In this case, were also effective political developments

in the world. The region has been the scene of a competition between the two states for a long time due to reasons such as the search for raw materials and the market revealed by the effect of the industrialization process and Russia's finding the power that could threaten the England in India. This competition took place in the political arena, it was not carried to the military field, therefore it was called the "Great Game" by the Westerners. Iran and Afghanistan, which are on the road to Turkistan for Britain during the period of Russian occupations in Turkistan, have become two important states. Britain wanted to prevent these states from cooperating with Russia by making attempts to cooperate with these two states from time to time to ensure the security of India. However, Britain's undecided attitude towards Iran and Afghanistan has made it difficult to achieve a definite success in this regard. As a result of Britain's policy to ensure the security of India only, Russia has occupied the region almost without using military force by taking advantage of the disagreements between the khanates in the region where it came for occupation. England, after securing its own colonies, handed over the fate of the region to Russia.

The Tsarist administration, who wanted to establish a permanent administration in Central Asia, took an oppressive attitude to gain control over the locals. Russia increased its pressure on indigenous people by placing Russian immigrants in the region with its resettlement policy. The importance of cotton grown in Central Asia for the Russian economy, it brought with it an economically new policy since the end of the century. Separating all arable land to cotton cultivation and bringing the grain needs of the people from Russia increased the loyalty of the people of Central Asia to Russia. This situation caused serious economic difficulties for the people during the war. With the Bolshevik revolution in 1917, the Soviet administration replaced the Tsarist rule in Central Asia. Shortly after taking the regional administration of the Soviets, which promised freedom to the people, they started to implement the policy of Russification, and this pressure on the peoples of Central Asia, this situation continued until the dissolution of the USSR.

After the dissolution of the Soviet Union, the Central Asian geography witnessed a new competition this time with the inclusion of new states. These rivalries, which took place in two different periods, took place in almost the same geographical area with some minor differences. The new Great Game took place in Central Asia and to a certain extent in the South Caucasus. No matter how different the two competitions took place, it was basically carried out to control Central Asia. While Russia played a key role in both competitions, many states, especially China and the USA, participated in the second competition. Although Russia faced more obstacles in the New Great Game than in the first Great Game, Britain accepted Russia's position against the USA as an important power. While the interests of Russia and America, as the two great powers, often clashed, the interests of other powers (China, Iran, India, Pakistan) in this

competition complemented the interests of America and Russia. States in the New Great Game; they sought more influence in politics to ensure that economic, social and defense areas take their place in the region. At this point, India and China have emerged as key states of economic, military or technological strength in the South Asian region.

In the New Great Game, the USA became the party that wanted to have influence in the southern parts of Asia in Central Asia. The USA, which wants to use Central Asia as a military base and make use of energy resources in the region, has attached importance to the administration in Central Asia. At this point, he tried to increase his control over the region by supporting the intellectual movements in the region under the name of democratization. Since Russia's influence weakened in the 1990s and there was some kind of security gap, the US succeeded in part in the region.

In this competition, China followed a policy to limit the influence of the USA in the region and ensure border security, as a result of which it cooperated with its rival Russia. China's policy, which wants to use Central Asia's energy resources and increase its control over India, has put India in danger. Concerned by the influence of other states that started to be effective in the region after the collapse of the Soviet Union, India was found to need the support of the great powers in order to provide regional security. Countries such as Iran, Afghanistan and Tajikistan, like India, had to act in line with the demands of the great powers in order to ensure their own regional security. Iran and Turkey although they were involved in this competition its effects and powers were weak compared to those of the USA, Russia and China. Russia, which has been under the control of the region for about 150 years, continued to be one of the most important states in the region by using the power given to it by the Russianization and settlement policy it applied during its rule, even though the Sovereign Union dissolved as the sole power in the region. At this point, the balance policy to be implemented in the political arena has gained importance for the economic prosperity and stability of the region.

Keywords: Central Asia, Great Game, New Great Game, Russian Empire, British Empire.

Giriş

Orta Asya'nın iç kesimi, XIX. yüzyılda İngiltere ve Rusya arasındaki yaşanan emperyalist rekabetinin merkezi olmuştur. Çarlık Rusya açısından bölge, endüstriyel büyümesinde ham madde kaynağı olarak önem taşıırken İngiltere için Orta Asya, Rusya'nın İngiliz Hindistan'ına ve Basra körfezindeki İngiliz sınır hattına ilerlemesine karşı tampon bir bölge olarak önem taşımıştır (Fatima- Zafer, 2014: 623; İrnazarov, 2005: 10). XIX. yüzyılda bölge hakkında incelemeler yapmak üzere görevlendirilen İngiliz ve Rus temsilcilerin hazırlamış oldukları raporlar, Orta Asya'nın hammadde ve doğal kaynaklar açısından zengin ve bir o kadar da savunmasız bir bölge olduğunu açığa çıkarmıştır. Bunun sonucunda bölge, XIX. yüzyılda Sanayi devrimi ile birlikte çok büyük bir gelişme göstererek dünyanın en önemli gücü hâline gelen İngiltere ile uluslararası politikada gittikçe güçlenen Rusya arasındaki rekabetin merkezi haline gelmiştir (Kafkasyalı, 2012: 23-24).

İngiltere ve Rusya arasında XIX. yüzyılda Orta Asya'da gerçekleşen bu rekabet Batılılar tarafından "Büyük Oyun" olarak adlandırılmıştır. Büyük Oyun tabiri, Orta Asya'da üstünlük sağlamak için İngiltere ve Rusya İmparatorluğu arasında yaşanan stratejik rekabet ve ihtilafı belirtmek için kullanılmış bir İngiliz terimi olup genellikle İngiliz Doğu Hindistan Şirketi istihbarat subayı Arthur Conolly'e atfedilmiştir (Hopkirk, 1992: 1). Arthur Conolly'nin Büyük Oyunun babası olarak nitelendirildiği ve bu rekabette önemli rol oynadığı bilinmektedir (Duarte, 2014:5). Askeri ve siyasi keşif yapmak üzere İngiltere tarafından bölgeye gönderilmiş olan Conolly'nin Orta Asya'daki gözlemleri neticesinde kaleme aldığı çalışması, bölgede gerçekleşen İngiliz Rus rekabeti açısından en önemli çalışmalardan biridir. İki ülke arasındaki rekabetin savaşa dönüşmeksizin stratejik hamlelerle gerçekleştirilmesinin bu adlandırmada etkili olabileceği söylenilebilmektedir.

"Büyük Oyun" tabiri 1830'lu yıllarda ortaya çıkmış olmakla birlikte Rudyard Kipling tarafından kaleme alınan çalışma ile daha çok XX. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Kurgusal bir çalışma olmakla birlikte gerçek olaylara dayanan bu çalışma ile İngiliz ve Rus imparatorluklarının XIX. ve XX. yüzyıl başlarında Orta Asya üzerinde gerçekleştirdikleri siyasi rekabet ele alınmıştır. İki İmparatorluk gücünün Orta Asya'da toprak ve nüfus üzerindeki yürüttüğü siyasi hâkimiyet, kontrol ve güvenlik mücadelesini ifade eden bu rekabet üç aşamadan meydana gelmiştir. Büyük Oyunun ilk aşaması, Rus İmparatorluğu'nun Kafkasya ve Orta Asya'da hâkimiyetini genişletmesi ile başlamıştır (Edwards, 2003: 84). XIX. yüzyılda Rusya, Orta Asya'da gerçekleştirdiği işgaller ile hanlıkları kontrolü altına almış, 1880'lerde Orta Asya bölgesi neredeyse tamamen Rus sınırları içerisinde yer almıştır (Kamalov, 2011: 16). Bu durum Hindistan'ın güvenliği noktasında taşıdığı önemden dolayı İngiltere'yi oldukça rahatsız etmiş ve XX. yüzyılın başlarına kadar devam edecek olan İngiliz-Rus mücadelesini başlatmıştır. İki devlet arasındaki sömürgecilik yarışı 1907 İngiliz-Rus anlaşmasına kadar

devam etmiştir (Armaoğlu, 1997: 255-443). 1907 anlaşması ile Rusya, Afganistan'ın İngiltere'nin nüfuzu altında olduğunu kabul ederken, İngiltere de Orta Asya'yı Rusya'nın hâkimiyetine bırakmıştır (Purtaş, 2006: 163). Bu anlaşma ile ikinci bir aşamaya giren İngiliz-Rus rekabeti, II. Dünya savaşı sırasında iki devlet arasında gerçekleşen ittifak ile son bulmuştur. Rusya'nın bölge üzerindeki hâkimiyeti 1991 yılında SSCB'nin dağılmasına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra ise Orta Asya, Rusya'nın boşalttığı yeri doldurmak isteyen devletlerin de dâhil olması ile yeni bir rekabete sahne olmuştur. Bu dönemde bağımsızlığını kazanan Orta Asya Devletlerinin ise kendilerini yönetebilecek kadar güçlü olamayışları iş birliği arayışlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Yeni Büyük Oyunda Orta Asya'daki rekabete daha fazla devlet dâhil olmuş ve çıkar çatışmaları artmıştır (Weitz, 2006: 155). İngiltere ve Rusya arasında yaşanan ilk rekabet esasında dünya üzerinde jeopolitik egemenlik kurmaya dayanmış olup emperyalizme dayandırılmıştır. İngiltere ve Rusya'nın çıkarları birbirini tamamlamadığı gibi birbirine ters düşmüştür. Bu durum ilk rekabetin oldukça anlaşılır olmasında etkili olmuştur. Güçlerden birinin yenilgisi diğerinin zaferi olmuş, Büyük Oyun temelde emperyalist amaçlara dayanmıştır (İrnazarov, 2005: 16). Rusya, kendi imparatorluğunu ve sömürgelerini güçlendirmek isterken İngiltere ise ilk olarak kendi kontrolü altındaki bölgeleri ve ticaretini korumak istemiştir (Krausse, 1899: 218-219). Hindistan'ın zenginliği ve önemi noktasında Orta Asya'nın coğrafi konum açısından taşıdığı değer de iki güç arasında çıkar çatışmasının yaşanmasında oldukça etkili olmuştur (Tealakh, 1991: 68). Rusya bir yandan Türkistan üzerinden Çin, Afganistan ve Hindistan'a ulaşmak isterken diğer yandan Gürcistan ve Dağıstan üzerinden İstanbul Boğazı ve Basra körfezine ulaşmaya çalışmış ve amacına ulaşabilmek için iktisadi, siyasi ve beşerî olmak üzere bütün yolları denemiştir (Erdoğan, 2017: 44). Bu noktada iki devlet de bölgede üstünlük sağlamak adına askeri güç kullanmaktan ziyade Orta Asya'ya gönderdikleri temsilci ve ajanlar vasıtasıyla bölgenin durumu ve bölge üzerindeki devletlerin birbirleri ile münasebetleri hakkında bilgi edinmişlerdir. Bu bilgiler ışığında Rusya bölgede kalıcı kontrolü sağlamak adına planlı bir ilerleyiş gerçekleştirmiş, İngiltere'nin pasif tutumu ve hanlıklar arasındaki anlaşmazlıklar Rusya'nın işini kolaylaştırmıştır.

XIX. yüzyılda Orta Asya'da İngiltere ve Rusya arasında yaşanan rekabet ile Sovyetler Birliği'nin çöküşünden itibaren büyük güçler arasında yaşanan jeopolitik rekabet, bölgenin öneminin artmasında önemli etki etmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da meydana gelen siyasi gelişmeler genellikle üç büyük güç olan Rusya, ABD ve Çin'in bölge üzerindeki nüfuz mücadelesi üzerinden şekillenmiştir. Bu üç gücün ekseninde yaşanan rekabette Türkiye, İran, İsrail, Pakistan, AB ve Japonya gibi bölgesel güçler de etkili olmuştur. İngiltere ve Rusya arasında yaşanan rekabette olduğu gibi bu rekabette de Orta Asya'nın önemini, coğrafi faktörler belirlemiştir (İrnazarov, 2005: 10; Purtaş, 2006: 56).

1. XX. Yüzyılda Orta Asya'nın Coğrafi Önemi ve Nüfusu

Avrasya'nın kalbinde yer alan ve karasal bir alanı temsil eden Orta Asya'nın coğrafi tanımı, bölgenin kuzeyindeki fiziksel coğrafi sınırların net olarak bilinmemesinden dolayı değişmektedir (Kurečić, 2010: 24). Orta Asya'nın dünyanın farklı bir bölgesi olarak tanımlanması gerektiği konusundaki ilk fikir, 1843 yılında bir yer bilimci olan Alexander von Humboldt tarafından ileri sürülmüştür. Orta Asya bölgesini tanımlamak için iklim ve yer şekillerinin dışında etnik kökenin de kullanıldığı görülmektedir. İklim ve yer şekilleri dikkate alınarak yapılan tanımlamaya göre Orta Asya; Moğolistan ve Çin'in batısını, Rusya ve Ortadoğu bölgesi ile eski Sovyet Cumhuriyetlerini kapsamaktadır. Etnik köken ile yapılan tanımlamaya göre ise, Orta Asya; Doğu Türkleri, Doğu İranlılar ve Moğolların yer aldığı Sincan, Sibirya'nın Türk bölgeleri, beş Orta Asya ülkesi, Afgan Türkistan'ı, Tibet, Kuzey Pakistan ve Afganistan'ı kapsamaktadır (Nogayeva, 2011: 97).

Çalışma konumuz olan bölgenin sınırları ve tanımı konusunda kesin bir tanım olmadığı, bölgenin Orta Asya, İç Asya, Türkistan gibi farklı ifadeler ile tanımlandığı görülmektedir. Çalışmamıza konu olan Orta Asya bölgesi; SSCB'nin dağılışı sonrasına ortaya çıkan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ı kapsamaktadır. XX. yüzyılda Rusya ve Çin gibi stratejik güçlerin ve ABD gibi bazı bölgesel güçlerin etkisi altında kalan bölgenin Afganistan, Pakistan ve İran gibi bölgesel güçlere de olan coğrafi yakınlığı, büyük güçler arasında yaşanan savaşta bölgeyi stratejik bir nokta haline getirmiştir. Bu bağlamda tablo 1'de yer alan harita rekabetin yaşandığı göstermektedir.

Tablo 1: Sovyet Sonrası Orta Asya Haritası

* Avrasya kelimesinin coğrafi bir kavram olarak Avrupa ve Asya adlarının birleştirilmesi ile bu iki anakarayı belirtmek türetilmiştir. Avrasya bölgesi olarak adlandırılan coğrafya; Orta Asya, Kafkasya ve Hazar bölgesini içermektedir (Mehmet Seyfettin Erol, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasya'sı", Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun", Der. Mehmet Seyfettin Erol, Ankara, Barış Platin Kitabevi, 2009, s.9; Nursultan Nazarbayev, Kritik On Yıl, Çev. S. Arıkan- F. Arıkan, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. X).

Kaynak: Scobell, Ratney, Beckley, 2014: 8.

Coğrafi özelliklerinin yanı sıra enerji ve diğer kaynaklar bakımından da dikkat çeken Orta Asya bölgesi, SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsız kalmış ve büyük güçlerin rekabet sahnesi haline gelmiştir. Bunlar arasında; ABD tarafından geliştirilen Büyük Orta Asya Projesi, İpek Yolu Stratejisi, AB tarafından uygulanmak istenen AB Stratejisi, ŞİÖ, Japonya-Orta Asya Stratejisi sayılabilmektedir. Bölgenin Avrasya coğrafyasının ve bu coğrafya üzerindeki evrensel politikaların anahtarı niteliğinde olduğu görülmektedir. Orta Asya'nın Çin ve Rusya gibi büyük güçlerin yanı sıra Hindistan ve İran gibi ülkelerin kontrol edebileceği bir noktada yer alıyor oluşu, diğer bir deyişle bu güçlerin "güvenlik çemberi" içinde yer alıyor olması, bölgesel ve bölgesel olmayan ülkelerin ilgi odağı haline gelmesine yol açmıştır (Nogayeva, 2011, 97-99).

İngiliz jeopolitikçi Halford Mackinder, Avrupa ve Asya'yı tek bir kıta olarak değerlendirdiği teorisinde Orta Asya'yı da kapsayan bu geniş alana hâkim olan gücün tüm dünyaya hükmedebileceğini belirtmiştir. Orta Asya'yı "dünyanın kalbi" olarak nitelendiren Mackinder'in jeopolitik teorisine göre bölgede yaşanan emperyalist rekabete coğrafyanın jeostratejik ve jeoekonomik önemi neden olmuştur. Bu nedenle, farklı uygarlıkların ve eski ipek yolunun kavşağındaki konumu, Orta Asya'yı etkilemiş, ekonomik çıkara dayalı politik hâkimiyet konusunda bölgede ciddi bir rekabet yaşanmıştır (Mackinder, 1996: 175- 195).

2. Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Orta Asya'da Yaşanan Siyasi Gelişmeler

Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından sonra Asya'da büyük bir iktidar boşluğu meydana gelmiştir. Bu süreç gerek uluslararası sistemdeki gerekse Orta Asya'daki mevcut güç dengelerinin bozulmasına yol açmıştır. Bu bozulma ile birlikte önce Türkiye ve İran ardından da ABD, Rusya ve Çin, bölgedeki güç dengesini kendi lehine çevirmek amacıyla stratejik bir mücadele içerisine girmiştir (Efegil, 56). Bu durum zengin doğal kaynaklara sahip Orta Asya'da jeopolitik ve jeoekonomik açıdan yeni bir Büyük Oyunun yaşanmasında etkili olmuştur. Bu rekabet bağımsızlık sürecinin en olumsuz sonuçlarından biri olmuştur. İngiltere'nin bölgedeki etkisinin azalmasıyla birlikte ABD, Rusya ve Çin gibi uluslararası güçlerin yanı sıra Türkiye, İran, Hindistan, Pakistan gibi bölgesel güçler jeopolitik ve jeoekonomik kazanç elde etmek için yeni rekabette yer almışlardır (Ustaoglu, 2009: 339 -340).

1991'den sonra yaşanan bağımsızlık sürecinde bölgenin stratejik önemi yeniden gündeme gelmiştir. İslami Güney, Hristiyan Kuzey ve Budist Doğu arasında yer alan bölgenin konum olarak sosyo-kültürel milletler bakımından taşıdığı önemi, üzerinde konuşulan meselelerden biri olmuştur. Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, İran gibi önemli güçler tarafından

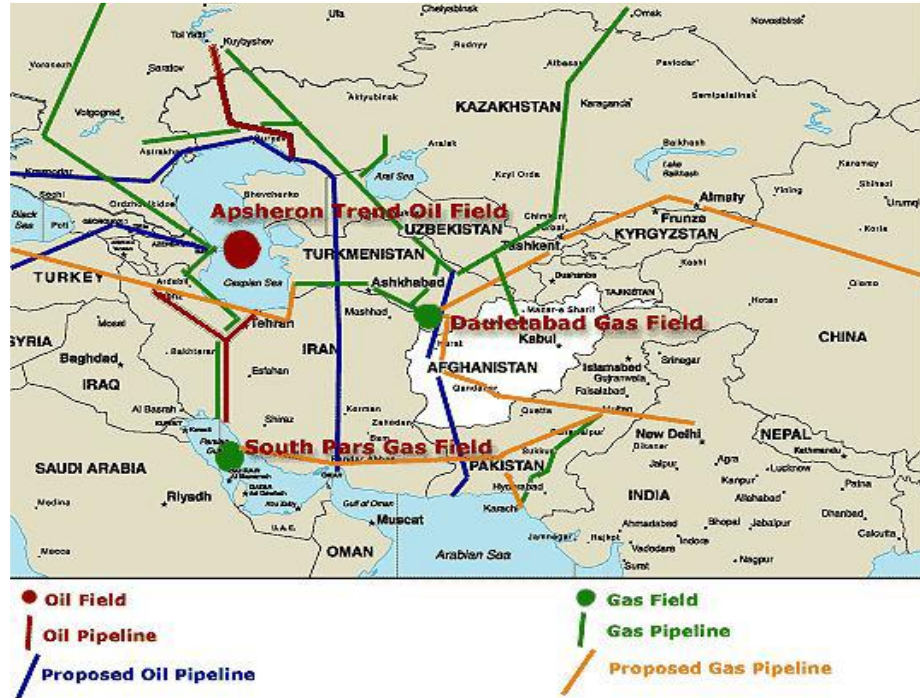

kuşatılması da bölgenin önemini arttırmıştır. Ancak bütün bunlara rağmen Orta Asya'nın asıl öneminin sonradan küresel istikrarsızlığın kaynağı haline dönüşen zengin doğal kaynaklarından kaynaklandığı görülmektedir (Irnazarov, 2005: 11). Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte sona eren Soğuk Savaş'ın ardından devletler arasındaki mücadele daha çok ekonomik bir boyut kazanmış bu rekabette, özellikle enerji unsuru ön plana çıkmıştır. Kafkaslar ve Orta Asya, sahip olduğu enerji kaynakları ile yabancı devletlerin enerji politikasında bu dönemde Ortadoğu'dan sonra önemli bir yer edinmiştir (Turan, 2010: 44).

Orta Asya, tek bir güç merkezinden (Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki güç ilişkileri ve onu takip eden güç boşluğu) ve özellikle bölgenin dışındaki bir merkezden kontrol edilemeyecek kadar büyük ve uzak bir bölgedir. Büyük güçler (ABD, Rusya ve Çin) bölgedeki etkilerini mümkün olduğunca arttırmak istemişlerdir. Bölgedeki güç merkezleri, dışarıdan gelen etkilere karşı koyamayacak kadar zayıf kalmıştır. Bu nedenle, uzun vadeli bir stratejik rekabeti meydana getirecek koşullar oluşmuştur. Büyük güçlerin rakip stratejik çıkarlarının örtüşmesi, bölgenin bu çıkarlarla başa çıkamaması ve mümkün olduğu kadar bağımsız kalmasının yanı sıra, Orta Asya'daki stratejik rekabetin temel nedeni, dünyanın en zenginleri arasında yer alan Orta Asya'daki enerji kaynakları olmuştur (Kurečić, 2010: 42). Büyük enerji rezervleri ve kalitenin iyi oluşu büyük güçlerin bölgeye yönelik dikkatini çekmiştir. Bölgedeki başlıca güçler arasında en büyük ihtilaf petrol ve doğal gaz rezervleri konusunda olmuştur. Gelecekteki enerji ihtiyaçlarını karşılamak için Orta Asya'nın kaynaklarını kullanmak isteyen ülkelerin temel amacı, bu enerji rezervlerini küresel pazarlara ihraç etmek ve boru hattı güzergâhlarını kontrol etmek olmuştur. Fakat bu hedeflerinin coğrafi sınırlamalarla kısıtlandığı görülmüştür. Yeni Büyük Oyun 'un önemli yönlerinden biri, Orta Asya devletlerinin bu tür bir teknolojiye sahip olmaması ve aynı zamanda ekonomik kaynakların bulunmamasıdır. Bu durum rekabette yer alan güçlere bu sektörlere yatırım yapma ve bölgedeki etkilerini artırma fırsatı vermiştir. Enerji rezervlerinin ticareti, ekonomisi ve nakliyesi için büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı kalan Orta Asya ülkeleri üzerinde Rusya'nın bu döneme kadar sıkı bir kontrol sağladığı görülmüştür. ABD ve diğer müttefikleri, bölgedeki Rus ve Çin tekelini sona erdirmek için farklı hatlara sahip boru hatlarının inşasını desteklemişlerdir. Bu amaçla Uluslararası düzeyde özel petrol ülkeleri ve devletin farklı ülkelere ait şirketleri, büyük gaz kaynaklarına sahip olan Türkmenistan'a yatırım yapmaya dikkat etmiştir (Fatima- Zafar, 2014: 639-640).

Tablo 3. Orta Asya'daki Petrol ve Gaz Boru Hatları

Kaynak: Fatima-Zafar, 2014: 640.

Yeni Büyük Oyunda bölgenin sınırlarında yaşanan değişime rağmen Orta Asya, merkezi olma rolünü sürdürmüştür. Uluslararası Asya Siyaseti'nde üç unsur Orta Asya ülkeleri için önem kazanmıştır. İlk faktör, bölgenin coğrafi konumu olmuştur. Coğrafi konumu, onu okyanusa erişimi olmayan kara bölgesi yapmaktadır. Bu nedenle diğer ülkelere erişmek için iyi gelişmiş kara yollarına ihtiyacı duyulmuştur. İkinci faktör, bölgenin Rusya ve Çin gibi önemli dünya güçlerine olan yakınlığı olmuştur. Üçüncü unsur ise Orta Asya devletlerinin doğal gaz ve petrol gibi enerji kaynakları bakımından zengin oluşudur. Bu üç faktör, Orta Asya'daki Büyük Oyun 'un yeni aşamasının başlamasında önemli bir rol oynamıştır. Yeni Büyük Oyunun temel oyuncularını Rusya, Çin, ABD, İran, Türkiye ve Pakistan'dır. Bu aktörler Yeni Oyundaki hedeflerine ulaşmak için bir politika takip etmişlerdir. Rusya ve Çin gibi bölgesel aktörler ABD'yi bu bölgeden uzak tutmaya çalışırken, ABD bölgedeki Rus ve Çin etkisini durdurmayı amaçlamıştır (Fatima- Zafar, 2014: 623-624).

Orta Asya güvenliği meselesi yeni rekabet ile XIX. yüzyıldakine nazaran daha karmaşık bir hal almıştır (Weitz, 2006: 155). İlk Büyük Oyun Çarlık Rus İmparatorluğu ile İngiliz İmparatorluğu arasında Orta ve Güney Asya'nın egemenliği için XIX. Yüzyılda yaşanmıştır. Diğer bir deyişle İngiltere ve Rusya'nın bölgedeki politik çıkarlarının bir çatışması şeklinde olmuştur. İki taraf arasındaki bu çıkar çatışması askeri bir mücadeleye

dönüşmemiştir. XIX ve XX. yüzyıllarda yaşanan bu rekabet, birbirinden oldukça farklı yönlerle de sahiptir.

Yeni Büyük Oyun ilkin nazaran çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu rekabette rol oynayan devletler yeni emperyalizmin çeşitli şekillerini de içinde barındırmakta olup devletin güvenliğini pekiştirme, kültürel bağlarını güçlendirme gibi amaçlara sahipken devlet olmayan güçler ise politik-dini amaçların yanı sıra yerel etkinlik ve güvenlik anlaşmaları ile kendi çıkarlarını arttırmayı amaçlamıştır. İlk Büyük Oyunda rekabet perde arkasında yaşanmış, baskın güçlerin denetimindeki bir grup, kendi amaçlarını gerçekleştirmek için mücadele etmiş, tehlikeli silahlar bu rekabette kullanılmamıştır. Oysa yeni Büyük Oyun 'da mücadeleyi kazanmak için asıl yöntem olarak askeri güç kullanılmıştır. İlk Büyük Oyun yalnızca temelde iki büyük güç olan İngiltere ve Rusya arasında gerçekleşirken Yeni Büyük Oyunda bu açıdan daha fazla güç rol oynamıştır. Her iki rekabette de Rusya anahtar rol oynamıştır. İlk Büyük Oyuna nazaran Rusya, Yeni Büyük Oyun 'da daha fazla engelle karşılaşmasına rağmen İngiltere, Rusya'nın önemli bir güç olarak, ABD'ye karşı konumunu kabul etmiştir. İki büyük güç olarak Rusya ve Amerika'nın çıkarları çoğu zaman çatışırken bu rekabette yer alan diğer güçlerin (Çin, İran, Hindistan, Pakistan) çıkarları ise Amerika ve Rusya'nın çıkarlarını tamamlayıcı olmuştur (İrnazarov, 2005: 11-16).

XIX. yüzyılda yaşanan Soğuk Savaş dönemi Yeni Büyük Oyun 'un ilk aşamasını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Öyle ki yeni rekabette İngiliz İmparatorluğunun rolünü Amerika Birleşik Devletleri, Çarlık Rus İmparatorluğunun rolünü ise Sovyetler Birliği üstlenmiş, iki güç arasında Orta Doğunun kontrolü üzerine bir rekabet yaşanmıştır. Bu rekabetin en önemli noktasının Ortadoğu petrolü olabileceği belirtilmiştir. Soğuk savaş sonrasında birçok şey değişmiş, Rusya, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri arasında Orta Asya'da egemen olmak için bir rekabet yaşanmıştır. İngiliz ve Rus İmparatorluğunun yerini Yeni Rekabette Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya almıştır. Endüstrileşme süreci Çin'i zengin petrol bölgeleri olan Orta Doğu ve Orta Asya'ya bağımlı hale getirmiştir (Sarı, 2012: 17).

3. Yeni Büyük Oyunda Devletlerin Hedefi ve Tutumu

3.1. Rusya, ABD, Çin

Orta Asya'nın sahip olduğu enerji kaynakları ve coğrafi konumu, XX. yüzyılda Orta Asya'da yaşanan rekabette yer alan devletlerin hedef ve tutumunda belirleyici unsur olmuştur. Orta Asya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarının komşu bölgelerden ulaşılması zor noktalarda yer alıyor oluşu bölgenin önemini artırırken, ABD ve Çin'in Orta Asya petrol ve gazını Rusya'nın içinden geçirme ve ihraç etme bağımlılığını sona erdirmek için Rusya'yı etkisiz hale getirmek istemeleri, nihayetinde ise ABD'nin bölgede tek hâkim güç olmasını istemeyen Rusya ve Çin'in işbirliği yapması, Orta Asya'da yaşanan bu rekabeti karmaşık bir noktaya getirmiştir.

Yeni Büyük Oyun; Rusya, ABD ve Çin'in bölge üzerindeki nüfuz mücadelesi üzerinden şekillenmiştir (Fatima- Zafar, 2014:637). Bu yeni rekabette Orta Asya'da üç ana strateji bulunmaktadır. Bunlardan ilki; bölgeye nüfuz etmek ve etkinlik kurmak isteyen, ulaşılabilirliği ve yetenekleri ile küresel olan, ABD'nin küresel jeostratejisinin önemli bir parçası olan ABD Orta Asya stratejisidir. Bu strateji ABD'nin Afganistan ve Irak'ı içeren daha geniş Orta Doğu bölgesi için olan stratejiyle bağlantılıdır. Bir diğeri Batı'nın etkisini, özellikle ABD'nin etkisini Orta Asya'dan uzak tutmak isteyen bölgesel olarak erişim ve kapasite yönünde üstün olan Rus stratejisidir. Rus stratejisinin ikinci ana hedefi, Çin'in Orta Asya'daki etkisini mümkün olduğu kadar zayıflatmak ve aynı zamanda Batı'ya karşı özellikle de ABD'nin etkisine karşı Çin'i kullanmaktır. Çin stratejisi ise ulaşım ve kapasite açısından üstün olup Çin, hızla yükselen ekonomik ve politik etkisiyle bölgede etkinlik kazanmak istemektedir (Kurečić, 2010: 23- 24).

Orta Asya'da XIX. yüzyıldaki "Büyük Oyun"a karşılık XXI. yüzyıldaki "Yeni Büyük Oyun", ABD'nin stratejik amaçlar doğrultusunda Orta Asya'da nüfuzunu artırmaya çalışması karşısında Çin'in, Rusya'nın, Hindistan'ın ve İran'ın hızla gelişmesi ve uluslararası sistemdeki ABD gücüne karşı yaklaşmaları şeklinde ortaya çıkmıştır. Uluslararası sistemde ABD'nin tek üstün güç olmasına ve kendi üstlerinde otorite kurmasına karşı olan diğer güçlü devletler, sistemi dengede tutmaya çalışmışlardır. Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dan oluşan beş devlet başlangıçta sınır problemlerinin çözümü gibi konularda ortak tavır sergilemek, orta ve uzun vadede ise diğer alanlarda yakınlık sağlamak adına 25 Nisan 1996'da Çin'in Şanghay kentinde bir araya gelmişlerdir. Bu devletler tarafından kurulan Şanghay İş birliği Örgütü zamanla gücünü genişletmiştir. ABD'nin en büyük iki rakibi olan Rusya ve Çin'in de içerisinde bulunduğu bu örgüt ABD'nin tek güç olmasını engellemeye çalışmıştır (Kafkasyalı, 2012: 30). Şangay iş birliği örgütünde daha önce rakip olan güçlerin bir araya gelmesi ve ABD'nin örgüte kabul edilmemesi Yeni Büyük Oyunun stratejik boyutunun anlaşılması noktasında önemlidir. Bu rekabette ABD'nin bölgede üstün güç olmasından endişe eden devletler bu örgüt aracılığı ile bir araya gelerek ABD'ni durdurmak istemişlerdir. Bu yönüyle ABD'nin yeni rekabetin en önemli devletlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.

SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya'nın ABD'nin dış politikasında önemli bir yer edinmesinde; Rusya'nın SSCB sonrası doğan boşluğu doldurmaya çalışması, Çin'in bölgede etkili olmaya başlaması, ABD merkezli petrol şirketlerinin bölgedeki çıkarlarının artması, ABD'nin tek hâkim güç olarak dünya sistemi ile ilgilenmesi gibi sebepler etkili olmuştur (Nogayeva, 2011:176). ABD bu dönemde Orta Asya ve Kafkas bölgelerindeki eski Sovyet Cumhuriyetlerine nüfuz etmeye yönelik bir politika uygulamıştır (Gökçe, 2007: 57). Rusya'nın Avrasya'daki enerji üstünlüğünü sonlandırmak ve bölgenin sahip olduğu enerji kaynaklarından istifade etmek isteyen ABD, bu amaçları doğrultusunda Orta Asya'daki yönetimi

kendi tarafında çekmek doğrultusunda diğer devletlere nazaran daha farklı bir politika uygulamıştır.

Orta Asya'da da etkin rol almak veya fiilen bulunmak yerine küreselleşme merkezli, daha çok fikrî ve yapısal politikalar uygulayan ABD, Orta Asya devletlerinin demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa ekonomisi gibi konulara öncelik vermesini istemiştir. 1997'ye kadar süren birinci Clinton döneminde, Rusya'nın Orta Asya'nın güvenliğini ve kontrolünü sağlaması, ABD'nin Soğuk Savaş'ın hemen ardından geliştirdiği, kendisinin tek hâkim güç olarak dünya sistemiyle ilgilenmesi, çeşitli alt sistemlerde ise yerel güçlerle iş birliği içerisinde barış ve istikrarın sağlanması gerektiği düşüncesi ağırlık kazanmıştır. 1996 sonunda ise Orta Asya'da SSCB'nin boşalttığı yerin Rusya tarafından doldurulmasının engellenmesi, bunun için de bağımsızlıklarını yeni kazanan bölge devletlerinin egemenliklerinin güçlendirilmesi düşüncesi ortaya çıkmıştır. İlerleyen süreçte bu iki farklı düşünce arasında ABD'nin Orta Asya enerji kaynakları üzerinde daha çok söz sahibi olabilmesi için bölge ülkeleriyle doğrudan iş birliğine gitmesi gerektiği düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Orta Asya, zengin enerji kaynakları ile ve Rusya, Çin gibi muhtemel süper güçlere komşu olmasıyla yeni dönem Amerikan dış politikasında öncelikli yerini almıştır (Kafkasyalı, 2012: 22-26; Efegil, 2009: 63).

SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da siyasi ve ekonomik etkinlik kazanmak isteyen ABD'nin Orta Asya'ya ilgisinde bölgedeki jeopolitik boşluğu doldurmak isteyen Rusya ve Çin'in yükselişinin de etkili olduğu anlaşılmaktadır (Aydın, 2015: 3-4; Kurečić, 2010: 36). ABD'nin bölgede takip ettiği politikaya bakıldığında; Rusya'nın bölgedeki etkisini sınırlandırmak, Çin'in Orta Asya'ya olan ilgisini kısıtlamak, Orta Asya ülkelerine bölge dışındaki dünya pazarlarına erişim fırsatları sağlamak, bölgenin kaynakları üzerinde kontrol sağlamak için petrol ve doğal gaz taşımacılığı rotalarını kontrol etmek istediği görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük isteklerinden birisinin merkezi olarak Afganistan'ın da yer aldığı daha büyük bir Orta Asya yaratmak olduğu belirtilmiştir. Bu hedeflerin tümüne ulaşmak için ABD, bölgedeki Rusya ve Çin'i kapsayan bir strateji uygulamıştır (Fatima- Zafar, 2014: 636). ABD, bu strateji ile Avrasya'nın kalbi üzerinde kontrol kurmak istemiştir. Bunun için Avrupa'nın Doğu ve Güneydoğusundan, Kafkasya ve Orta Asya üzerinden Afganistan'a geniş bir alan üzerinde bulunması gerekmiştir (Kurečić, 2010: 36).

Bağımsızlık sürecinde Orta Asya ülkeleri ile güvenlik, ekonomik ve politik ilişkilerini geliştirmek doğrultusunda bir yol izleyen ABD aynı zamanda askeri iş birliğini de geliştirmek istemiştir (Wishnick, 2009: 5). Orta Asya'daki enerji kaynaklarının kullanımına yönelik projeler geliştirmek, bölgedeki ticari faaliyetlerini arttırmak ve bu amaç doğrultusunda bölge güvenliğini sağlamak isteyen Amerika, bu amaçlarının ancak bölgeye yerleşmesi ile mümkün olabileceğini düşünmüştür. Fakat ABD'nin Orta Asya bölgesine fiilen yerleşebilmesi uzun süre, bölgede nüfuzu Sovyetler Birliği'nden sonra da devam eden Rusya'ya rağmen mümkün olamamıştır.

Amerikan askerî varlığının fiilen bölgeye yerleşmesine, Rusya'yı ikna edebilmesini de sağlayan 11 Eylül ve sonrasındaki gelişmeler imkân vermiştir. 11 Eylül sonrası tek güç olarak kalan ABD, uluslararası terörizmi desteklediği gerekçesiyle Orta Asya'daki İslami yapıyı kontrol etmek istemiş ve üsler talep etmiştir. ABD yeni dönemde ekonomik menfaatleri göz önüne alarak Orta Asya enerji kaynaklarının aktarılması için kendi menfaatlerine uygun projeleri desteklemiş, ancak bölge üzerinde istenilen kontrolü sağlayamamıştır (Kafkasyalı, 2012: 27-30).

ABD, jeopolitik hedeflerine ulaşmak için Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan olmak üzere üç ülkeye odaklanmıştır. ABD'nin Orta Asya'da yayılma ve enerji politikasında özellikle Kazakistan ön plana çıkmıştır (Wishnick, 2009: 13). ABD, Özbekistan'daki jeopolitik yenilginin ardından bu üç ülke ile ilişkilerini geliştirmeye ve bağlarını güçlendirmeye çalışmıştır. Bu üç ülke, Çin sınırında olduklarından stratejik açıdan önemli görülmüştür. ABD, bu ülkelerde Çin ve Rus etkisini mümkün olduğunca sınırlandırmaya çalışmıştır. ABD, Çin'i, politik etkisinin yanı sıra stratejik olarak da sınırlamak istemiştir. ABD, Afganistan'da arzulanan sonuçları elde etmek için Tacikistan'a özel önem vermiş, stratejik konumu nedeniyle Tacikistan, bu Yeni Büyük Oyunda önemli bir rol oynamıştır (Fatima- Zafar, 2014: 636).

Rusya, Orta Asya'daki rekabette önemli bir güç olup coğrafi konumundan ötürü en çok fayda sağlayabilecek devletlerden birisidir. Rusya'nın Orta Asya'daki öncelikli amacı gücünü ve kaynaklarını arttırmaktır (Malashenko, 2013: 9). Orta Asya bölgesini kendi topraklarının bir uzantısı olarak gören Rusya için Orta Asya hem siyasi ve hem ekonomik açıdan önem taşımıştır. Bölge Rusya için Pazar oluşturmakta olup aynı zamanda Uzak Doğu'ya ulaşmak için de transit bir ülke konumundadır. Bu nedenle özellikle Orta Asya'nın hammadde kaynaklarını kullanmaya yönelik bir politika uygulayan Rusya tarafından Türkistan ve Uzak Doğu arasında yollar inşa edilmiştir (Gökçe, 2007: 59).

Sovyetler Birliği'nin dağıldığı dönemin başlarında Rusya, gerek Batı ile ilişkilere ağırlık vermesi gerekse geçirdiği iç siyasi ve ekonomik zorluklar sebebi ile eski Sovyet Cumhuriyetlerine yönelik politikasında daha geri planda kalmıştır (Erol, 26). Ancak kısa bir süre sonra yeni bir politika benimseyen Rusya, kaybettiği pozisyonu tekrar kazanabilmek, bölgesel etkisini devam ettirebilmek amacıyla "Yakın Çevre" politikasını geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. Bir taraftan Sovyetler Birliği'nden ayrılan ve bağımsızlığını kazanan devletlerin Rus etkisinden tamamen kopmasını engellemek için yoğun gayret sarf eden Rusya, diğer taraftan kendi ekonomik kalkınmasını gerçekleştirebilmek için uğraşmıştır (Kafkasyalı, 2012: 32-34).

Afganistan ve Çin arasında tampon bölge oluşturan Orta Asya'da istikrarın korunmasını isteyen Rusya, hem bölge üzerindeki kontrolünü sürdürerek Avrupa'ya enerji arzındaki tekeli sürdürmek hem de enerji koridorlarını

kontrol etmek istemiştir (Budak, 2012). Rekabetin ilerleyen dönemlerinde Rusya'nın ABD ve Batı Avrupa tarafından eski Sovyet topraklarında istikrarı sağlayacak bir güç olarak görülmek istendiği görülmüştür. (Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu), 1995: 9).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya'daki durumun kendi lehine şekillendiğini gören Çin'in Orta Asya'ya ilgisi artmıştır (Stobdan, 2003: 72). Sovyetler Birliği'nin dağılıp Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin ortaya çıkışı bu ülkelerden üçü ile doğrudan sınır komşusu olan Çin'in dış politikasında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Orta Asya'nın özellikle enerji kaynaklarının zenginliğinden ötürü stratejik açıdan büyük önem taşıdığını gören Çin yönetimi, ekonomik kazancın yanında bölgenin Avrupa ve Orta Doğu ile Çin arasında siyasi ve ekonomik açıdan bir köprü görevi görebileceğini düşünmüştür. Orta Asya bölgesi hızla büyüyen Çin ekonomisi için potansiyel bir Pazar ve hammadde kaynağı olarak görülmüştür. Çin bu noktada öncelikle stratejik güvenliği sağlamak sonrasında ise Orta Asya'yı Çin için bir enerji kaynağı haline getirmek istemiştir (Ustaoglu, 2009: 346). Çin'in, hızla büyüyen enerji açığını kapatmak için Orta Asya'ya yönelik ilgisi artarken Rusya ile ortak çıkarları iki devletin birlikte hareket etmesinde etkili olmuştur (Bayraç, 2009: 130). Rusya'nın Orta Asya'daki tarihsel rolünü tanıyan Çin, Rusya'nın bölgenin güvelliği ve istikrarının sağlanması noktasındaki rolüne önem vermiştir (Alperen, 2018: 33).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya ve Çin arasındaki yakınlaşmanın neticesinde iki devler arasında sınır güvenliğinin sağlanması, ekonomik çıkarlar ve ABD karşıtlığı gibi ortak sebeplerden kaynaklı olarak Şangay İş birliği Örgütü'nün (ŞİÖ) oluşumuna zemin hazırlamıştır (Çolakoğlu, 2004: 174). Bu örgüt, Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve 2001'den beri Özbekistan'ı kapsayan hükümetler arası bir güvenlik örgütüdür. ŞİÖ, aslında Rusya ile Çin'in Orta Asya ülkeleriyle bağlantılı olması nedeniyle Orta Asya'daki ABD etkisiyle doğrudan karşı karşıya gelen bir organizasyondur. Orta Asya'daki enerji kaynakları üzerindeki hâkimiyetini sürdürmek isteyen Çin, bu amaçla ortak enerji pazarının oluşturulmasını ve Enerji Kulübü'nün kurulmasını önermiştir ŞİÖ'nün niteliği ABD'nin üyelik için başvuruda bulunması, ancak başvurusunun reddedilmesi gerçeğiyle gösterilmiştir. Çin'in, katılımın artmasının temel nedenlerinden biri, jeoekonomik ve jeostratejik çıkarların yanı sıra, Uygur halkı arasında, Sincan Uygur özerk ilindeki ayrılıkçılıkla ilgili güvenlik çıkarları ve kaygılarıdır. Orta Asya'da etnik kimlik ve dine dayalı milliyetçilik akımının Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur, Kazak, Özbek gibi Türk grupları etkisi altına almasından endişe eden Çin, Uygur ayrılıkçıları Orta Asya'daki İslamcılarla bağlantı kurmakla suçlamıştır. ŞİÖ'nün amaçlarından biri güvenlik iş birliği ve terörle mücadele olup bu durum Orta Asya'daki rejimler tarafından baskılar için bahane olarak kullanılmıştır. Seyrek nüfuslu Sincan eyaleti (1,6 milyon kilometrekareden

daha fazla alana sahip) Çin topraklarının yaklaşık altıda birini kaplamakta olup Çin'in batı sınırını temsil etmektedir. Bölgede, yaklaşık yüzde 45'i Uygur ve yaklaşık yüzde 41'i Han (Çince) olan yaklaşık 20 milyon nüfus bulunmaktadır. Çin, bölgeyi Çin çekirdeği ile birleştirmeye, geliştirmeye ve orada Han nüfusunu yerleşmeye çalışmıştır. İş birliği ve ekonomik bağlar ve Orta Asya ülkelerindeki ticaret ve yatırımlar ile Orta Asya'ya girişi temsil eden ve Rusya'ya yönelik bir sınır olan Çin batı sınırı geliştirilmeye çalışılmıştır (Kurečić, 2010: 29-30; Efeğil: 76).

Çin'in son yıllardaki hızlı gelişmesi, ekonomik, askerî ve bilimsel faaliyetleri ABD ile olan rekabette etkili olmuştur. Çin'in ekonomik ve askerî alanda göstermiş olduğu gelişme hem bölgesel hem de küresel politikalarda etkili olmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda Çin, uluslararası politikada olduğu gibi, Orta Asya'daki rekabette de en önemli devletlerden birisi olmuştur. (Kafkasyalı, 2012: 34).

Yeni büyük oyunda devletler; ekonomik, sosyal ve savunma alanlarının bölgedeki yerini almasını sağlamak için siyasette daha fazla etki arayışına girmişlerdir. Bu noktada Hindistan ve Çin, Güney Asya bölgesindeki ekonomik, askeri veya teknolojik açıdan hızla yükselen güç konumunda kilit devletler olarak ortaya çıkmıştır. Onların yükselişi ve rekabet etmesi, bölgenin jeopolitik ve jeostratejik dinamiklerini önemli ölçüde etkilemiştir. Her iki güç de küresel güç isteğinde olup hızlı büyüyen ekonomileri için nükleer silahların modernize edilmesini ve kapasitesinin artırılmasını ve büyük işgücü rezervleri ile birlikte savunma bütçelerinde büyüme istemişlerdir. Sonuç olarak, Güney Asya ve diğer komşu bölgelerde nüfuz için rekabet içerisine girmişlerdir. İki ülke arasındaki ilişkiler başlangıçta daha ılımlı iken Çin'in 1962'de Hindistan'ı işgal etmesinin ardından gerginlik artmıştır. Çin'in Büyük Oyunu, bölgedeki Çin menfaatlerine zarar vermeyecek şekilde Hindistan'ın yükseliş ve nüfuzunu kısıtlamayı içermektedir. Çin'in iktidardaki muazzam büyümesi ve hem karada hem de denizde Hindistan'daki varlığı Hindistan'ı endişelendirmiştir. Bu konu ile ilgili olarak Savunma Bakanı Fernandes'in 1998'de "Çin bir numaralı potansiyel tehdittir" dediği belirtilmiştir. Çin'in uzun vadede Hindistan'a karşı birincil güvenlik mücadelesi olmaya devam edebileceği, Çin'den gelebilecek potansiyel tehdidin Pakistan'dan daha büyük olduğu belirtilmiştir (Lone, 2017: 128- 129).

3.2. Diğer Devletler

Rusya ve Çin arasındaki jeopolitik açıdan önemli konumu ile Hindistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgesel ve bölgelerarası oyuncuların aktif bir şekilde rol oynadığı bir bölge haline gelmiştir (Kaushiki, 2013: 83). Orta Asya'da yaşanan rekabette önemli bir yere sahip olan Hindistan, tarih boyunca sahip olduğu zenginliklerle gerek insanlık tarihinin eski uygarlıklarının gerekse de modern dönemin Batılı sömürge imparatorluklarının dikkatini çeken oldukça önemli bir merkez olmuştur

(Bulut, 2003: 71-72). Hindistan'ın maddi kaynakları ve coğrafi konumu sık sık dış tehditlere maruz kalmasına ve bölgede yeni yeni siyasi kuruluşların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Konukçu, 2001: 23). Yeni rekabette Hindistan'ın konumuna bakıldığında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve üstün gücünü kaybetmesinin Hindistan'da ciddi güvenlik kaygıları yarattığı görülmektedir. Hindistan, Orta Asya sınırındaki yeniden düzenlemeden, etnik tartışmalardan ve sivil savaşın yeniden canlanması Afganistan'ın bölgesel bütünlüğünü dolayısıyla da Pakistan, İran ve Keşmir'i etkilemesinden endişelenmiştir. Hindistan kendi bölge güvenliğini sağlamak için Rusya ya da Çin'e güvenmek zorunda kalmıştır (Smith, 1996: 146-147).

Hindistan'ın Orta Asya ile olan bağlantısında bakıldığında; bölge ülkelerinden herhangi birisi ile ortak sınıra sahip olmamakla birlikte coğrafi açıdan yakın ve aynı zamanda ortak tarihi köklerinin olduğu görülmektedir. İki bölgenin bu ortak noktaları kaderinin de şekillenmesinde etkili olmuştur. Hindistan'ın Orta Asya'ya olan bakışında kendi bölge güvenliğini sağlama düşüncesi ön planda olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da ortaya çıkan siyasi boşluk ve iç çatışmalardan kaynaklanan istikrarsızlık Hindistan'ın güvenlik konusundaki endişelerini artırmıştır. Çin ve Pakistan'ın Orta Asya cumhuriyetleriyle olan ilişkileri, Afganistan'da Taliban rejiminin iktidara gelmesi ve Orta Asya ülkelerini hedef alması ile Keşmir'de etkinlik kurmasından büyük endişe duyan Hindistan, daha çok ulusal güvenliği için tehdit olarak gördüğü bu gelişmelere engel olmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Hindistan bölge ülkeleri ile terörle mücadele ve teknik yardım konularında ikili anlaşmalar yaparak Orta Asya'nın istikrarına önem vermiştir (Purtaş, 2006: 57). Hindistan'ın bölge ülkeleri ile ilişkileri terörle mücadele ve teknik yardım konularında ikili anlaşmalar yapmak şeklinde gelişmiş ve Orta Asya'nın istikrarını sağlamayı hedef edinmiştir (Kafkasyalı, 2012: 36).

Hindistan, Soğuk Savaş sonrası dönemde daha fazla kendini göstermiş ve hem Çin'le hem Rusya ile hem de ABD ile iş birliği yolunu seçmiştir. Pakistan ile arasındaki Keşmir meselesi sebebiyle, bölgesel ve küresel güçleri yanında tutmaya çalışmaktadır (Kafkasyalı, 2012: 36). Keşmir sorunu ve Pakistan ile ilişkileri Hindistan'ın Orta Asya'ya yaklaşımına etki eden en önemli faktörler arasında yer almıştır. Soğuk Savaş sonrası Orta Asya'da ortaya çıkan güç boşluğundan kaynaklanan istikrarsızlığın domino etkisi ile kendisine yansımından endişe eden Hindistan doksanlı yıllar boyunca Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinde güvenlik merkezli bir strateji yürütmüştür (Smith, 1996: 156-157). Ancak Hindistan ile komşuları arasında sık sık anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Dış güçlerin etkisi, çözülmemiş sınırlar, su paylaşımı ya da diğer konulardan dolayı, birçok durumda Hindistan'a olumsuz bir tavır sergilenmiştir. Hindistan'ın, engin toprakları, büyük nüfusu, lider askeri gücü ve nükleer kapasiteye sahip güç olması gibi unsurlar diğer devletlerde Hindistan'ın genişlemesi ve egemenliği ticaret ve uluslararası meseleleri müdahil olma gibi farklı konularda sürekli bir korku

yaratmıştır. Hindistan her zaman meseleleri ikili ve barışçıl yollarla çözmekte ısrar etmişse de engellerle karşılaşmıştır (Lone: 128-129).

XIX. yüzyılda İngiltere ve Rusya arasındaki rekabette önemli bir yer tutan Afganistan'ın XX. yüzyılda da coğrafi konumu, SSCB'nin dağılmasından sonra gerçekleşen Büyük Oyunda İngilizlerin yerini alan ABD için öneminin artmasına yol açmıştır. Afganistan'ın jeostratejik açıdan önem kazanmasında, ABD'nin karşısında yeni bir rakip olarak ortaya çıkan Çin ve ABD ile ilişkileri gergin olan İran ile sınırının olması da etkili olmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra Afganistan'da Taliban¹ tehdidinin yanı sıra sınır boyunca ortaya çıkan güvenlik meseleleri İran'ı da doğrudan etkilemiştir. 1996'dan sonra Taliban'ın Afganistan'daki etkisini arttırması bu tehlikeyi arttırmıştır (Alagöz- Kandemir, 2015: 119). İran, enerji güvenliğini sağlamak için Afganistan'daki iç güvenliğe ve istikrara önem vermiş, iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır.

Sovyetlerin dağılışı sürecinde etkili olan Afganistan'daki radikal İslam unsurları, 11 Eylül'de ABD'ye gerçekleştirdikleri saldırılar ile de ABD'yi sıkıntıya sokmuştur. ABD, SSCB'nin geçirdiği süreci göz önünde bulundurarak bir işgal planı hazırlamıştır (Öztürk, 2015: 10) 11 Eylül Terör saldırıları sonrasında ABD'nin merkezi Afganistan olmak üzere Orta Asya'da askeri üsler edinmek suretiyle yerleşmeye başlaması, Çin ve Rusya'nın güvenlik stratejilerini etkilemiştir (Güven, 2006: 63). Rusya, bir taraftan bölgedeki nüfuz mücadelesine uzak kalmamaya çalışırken diğer yandan iyi ilişkilerinin olduğu Müslüman dünyası ile bağlarını sürdürmeye çalışmıştır. Afganistan'ın ekonomik yollar üzerinde bulunması ve enerji rezervi bakımından da zengin bir bölge olması, Rusya'nın bölge ile ilgilenmesinde etkili olmuştur (Öztürk, 2015: 10-11). Afganistan'da güvenliğin sağlanmasına önem veren Rusya, bu bölgeyi kendisinin Orta Asya'daki varlığının bir parçası olarak kabul ederek Rusya'dan geçen boru hatları ile Hazar petrolünü kontrol etmek istemiştir. ABD ise yeni boru hattı projeleri ileri sürerek bölgedeki Rus etkisini sınırlandırmaya çalışmıştır.

Pakistan'ın güvenlik politikasında uzun süre Hindistan tehdidine karşı, bu dönemde ise Afganistan ve Tacikistan'da yaşanan iç savaşımlardan kaynaklanan tehdiye karşı koruyucu bir güç arama çabası hâkim olmuştur. Kendi bölge güvenliğini sağlamak için Rusya ya da Çin'e güvenmek zorunda kalmıştır (Smith, 1996: 148). Pakistan'ın bölgedeki çıkarları üç ana faktörden kaynaklanmıştır. Öncelikle Müslüman kimliği ve bölgeyle tarihi kültürel bağları etkili olmuştur. Güney Asya ve Batı Asya bölgeleri arasında yer alan Pakistan coğrafi konumdan faydalanmaya çalışmıştır. Orta Asya'nın ekonomik faaliyeti ve pazar gelişiminde yer bulmak ve bölge ile

¹ Taliban, Pakistan'daki mülteci kamplarında Pakistanlı din adamlarının eğitiminden geçen Afganistanlı mülteci gençlerin etkili olduğu bir öğrenci hareketi olup bu öğrenciler Afganistan'a döndüklerinde halka İslami kuralların uygulanarak adil bir düzenin kurulacağını vaat ederek kendilerine öğretilen İslami yorumu uygulamaya çalışmışlardır (Ersoy, 2015: 55)

ticaretini geliştirmek Pakistan'ın bölgeye yönelik ilgisinde belirleyici olmuştur. Güvenlik açısından Pakistan bir terör kurbanı ve aynı Orta Asya için tehdit konumundadır. (Fatima- Zafar, 2014: 638). Bağımsızlık sürecinden sonra Orta Asya ile olan ekonomik ilişkilerini geliştirmek isteyen Pakistan; Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan'a 30 milyon dolar kredi teklif etmiş ve pamuk, tekstil, hazır giyim, ilaç, mühendislik ürünleri, cerrahi aletler, telekomünikasyon tarımsal-sanayi alanlarında ortak girişimler önermiştir. Bağımsızlıktan iki ay sonra (Şubat 1992), Pakistan Kazakistan ile eğitim, turizm, kültür, ticaret, bilim ve teknoloji üzerine ilk Orta Asya anlaşmasını imzalamıştır (Smith, 1996: 155).

Orta Asya üzerinde etkili politikalar uygulamaya çalışan ve bölge ülkeleriyle yakından ilgilenen Avrupa Birliği ise, başta bölgenin enerji kaynaklarından faydalanmak amaçlı olmak üzere çeşitli projeler üreterek bir takım programlar uygulamakta ve ekonomik ilişkileri geliştirmeye çalışmaktadır. Orta Asya bölgesi ve bilhassa Orta Asya'daki yeni kurulan ülkeler üzerinde etkili olabilmek için rekabet hâlinde olan ABD, Çin, Rusya, Avrupa Birliği ve Hindistan gibi küresel güçlerin yanı sıra Türkiye, İran, Pakistan ve İsrail gibi bölgesel güçlerin de bölge üzerinde önemli amaçları ve politikaları bulunmaktadır (Kafkasyalı, 2012: 37).

Sovyet sonrası oluşan rekabette Türkiye ve İran, bölgesel aktör olarak adlandırılmış, bu iki ülkenin yeni kurulan cumhuriyetlerle olan ortak değerleri sebebiyle bölgede aktif olabileceği belirtilmiştir (Gökçe, 2007: 61). Nitekim Türkiye'nin Orta Asya'daki rolüne bakıldığında bölgesel bir aktör konumunda olduğu görülmektedir. 1991 yılında bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından Orta Asya cumhuriyetleri ile çeşitli alanlarda iş birliği imkânları oluşturmaya çalışan Türkiye; bölge ülkelerinin tanınması, ekonomik yardımlar, çeşitli uluslararası kuruluşlara katılması gibi konularda öncülük etmiştir (Çakmak, 2017: 120).

ABD müttefiki olan Türkiye, en önemli stratejik bölgelerden biri olarak kabul edilen Orta Asya'ya girerek küresel politikadaki rolünü geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin stratejisi, Doğu-Batı Enerji Koridorunun tamamlanmasını içermekte olup bu enerji koridoru, Hazar Havzası ve Orta Asya bölgesinin enerji kaynaklarını Rusya topraklarını kullanmadan batı pazarlarına ulaştırmayı amaçladığı için önem taşımıştır. Asıl amaç Rusya'nın bölgedeki rolünü etkisiz hale getirmektir. Türkiye'nin güvenilir bir batı müttefiki oluşu, Orta Asya ve Kafkasya bölgesinden batıya boru hatları güzergâhları için uygun olması, çıkarlarının Batı güçlerinin çıkarlarıyla çatışmayışı, Türk laik İslam modeli Orta Asya halkına daha aşina oluşu, Orta Asya ülkeleriyle güçlü etnik bağlara sahip olması gibi özellikleri bölgedeki rolünü olumlu etkilemiştir. Türkiye, başlangıçta eğitim, telekomünikasyon, ulaştırma sektörleri ve kültürel bağlantılar üzerinde durmuştur. Ancak Batı desteği, Kürt insan hakları meselelerinin ardından azalmış, Kürt bölgelerindeki huzursuzluk onları boru hattı güzergâhları için elverişsiz kılmıştır. Bu durumun sonucunda Türkiye bölgedeki etkisini kaybetmiş, Orta Asya ülkeleri de Türkiye'nin bölgesel egemenlik rolünü

kabul etmemişlerdir (Fatima-Zafar, 2014: 636-637). Bununla birlikte Sovyet Rusya'nın çöküşünün ardından önemli adımların atıldığı, Türk Dünyası zirvelerinin, ortak alfabe çalışmalarının gerçekleştirildiği ve bu çalışmaların neticelerinin sonraki dönemlerde alındığı görülmüştür (Gökçe, 2007: 62). Nihayetinde Türkiye'nin Orta Asya ülkelerinde ve ayrıca Azerbaycan'da, Türk halkları içerisindeki nüfusu sayesinde kültürel etkilerin yanısıra ekonomik ve politik etkiler sağlayabileceği göz önüne alındığında, bölgedeki etkisinin sonraki yıllarda da devam edeceği anlaşılmaktadır.

Yeni rekabette, İran'ın bölgedeki barış ve istikrarın korunmasında hayati bir öneme sahip olmakla birlikte uluslararası pasif konumunun duruma etki etmesini engellediği anlaşılmaktadır. Ortak etnik azınlığa sahip komşu bir devlet olarak Orta Asya'da yaşanan durumdan en çok etkilenen devlet olan İran, duruma müdahale konusunda yetersiz kalmıştır (Ustaoglu, 2009: 339-340). Nitekim Orta Asya bölgesi ile sınırlarını paylaşan önemli bir bölgesel oyuncu durumundaki İran, bölgede güvenliğini sağlama noktasında sorun yaşamıştır. İran, bu süreçte Orta Asya petrol ve doğal gaz rezervlerine erişmek ve enerji rezervlerini küresel pazarlara ihraç eden rotaları kontrol etmek ayrıca Orta Asya ülkeleri ile kültürel bağları korumak istemiştir. Orta Asya'daki İran stratejisi, İran'ın kültürel, güvenlik ve ekonomik kaygıları etrafında şekillenmiştir. İran'ın temel amacı, Orta Asya'daki istikrarın sürdürülmesi olmuştur. Orta Asya Devletlerinin istikrarsızlığı ve rejimin zayıf oluşu İran için büyük kaygı oluşturmıştır. Ancak İran'ın uluslararası düzeyde tecrit edilmesi güvenlik endişeleriyle ilgili herhangi bir önlem almasını engellemiştir. İran tarafından atılan herhangi bir eylem, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri için kabul edilemez olduğundan İran, Orta Asya devletlerinin güvenliği ve istikrarı için Rusya gibi diğer bölgesel güçlere bağımlı kalmıştır (Fatima-Zafar, 2014: 636-637).

Orta Asya'da yaşanan bu rekabette güvenliğine yönelik en büyük tehdidi iç durumunun oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ulus inşa etmenin yorucu süreci, meşruiyet krizi, hızlı sosyal ve ekonomik dönüşüm, sömürgecilik, etnik çeşitlilik, sınır anlaşmazlıkları ve diğer konular, Sovyet sonrası cumhuriyetlerdeki istikrarsızlığın kaynaklarını oluşturmıştır. Beş cumhuriyet de bağımsızlığını kazandıktan sonra ekonomik açıdan zorluklar yaşamıştır. Ekonomik reform ve piyasa ekonomisine doğru hareket düzensiz olmuştur, çünkü devletler daha fazla ekonomik değişikliğin büyük iç huzursuzluk ve siyasi istikrarsızlık üreteceğinden çekinmiştir (Smith, 1996: 149). Asıl mesele her devletin etnik bileşiminden kaynaklanmıştır. Rus işgalinden önceki yüzyıllarda herhangi bir ulus devlet olmadığından etnik toplulukların önemli ölçüde göç etmesi bölgenin etnik değişimine yol açmıştır. Etnik azınlıkların durumuna bakıldığında Hocent'de bir milyon, Fergana vadisinin Osh bölgesinde yarım milyon, Kazakistan'ın Çimkent bölgesinde 280,000 Özbek; Semerkant ve Buhara'da iki milyon Tacik, Özbekistan'da yaklaşık bir milyon Kazak ve Kazakistan'ın kuzey kesimlerinde yaklaşık sekiz milyon (göçler sebebi ile bu sayı azalmaktadır)

Rus, Ukraynalı ve Almanların olduğu belirtilmiştir (Smith, 1996: 149; Hyman, 1994: 10). Bölgede önemli faaliyetler yürütmesi bakımından bir diğer aktör de İsrail'dir ki, ABD'nin daimî desteği sebebiyle ciddi imkânlar elde etmiş, enerji alanında ve ekonomi alanında büyük ölçüde istediği başarıları sağlayabilmiştir. İsrail, bölgedeki rekabet ve iş birliği politikalarında müstakil bir aktör olmaktan çok ABD'nin ve Batı'nın yanında yer alan ve sahip olduğu destek sayesinde kendisinden çekinilen bir devlet olmuştur. Nitekim İsrail, ABD'nin Orta Asya'daki menfaatlerine ve politikalarına aykırı herhangi bir uygulama içerisinde olmamıştır (Kafkasyalı, 2012: 37).

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya, farklı amaçlar ve stratejiler ile birçok ülkenin ilgi noktası haline gelmiştir. Bu dönemde Orta Asya'da gerçekleşen nüfuz mücadelesinde bölgenin jeostratejik ve jeoekonomik önemi ve büyük devletlerin Orta Asya'nın enerji kaynakları üzerinde kontrol sağlama isteği etkili olmuştur. Orta Asya bölgesinde uygulanan rakip stratejiler, petrol ve gaz üretimini kontrol etmeyi ve dünya pazarlarına nakliye ve ihracat yapmayı hedeflemiştir. Bölgede tek güç haline gelmek isteyen ABD'nin küresel stratejisi, benzer hedefleri olan, Rus ve Çin stratejileri ile karşı karşıya kalmıştır. Rusya ve Çin, gelecekte Orta Asya'nın enerji kaynakları üzerindeki kontrolleri için mücadele etmeyi sürdürmekle birlikte ABD'nin Orta Asya'nın kontrolünü elde etmesini engellemek için iş birliği gerçekleştirmiştir.

Yeni Büyük Oyun'da ABD, Orta Asya'da Asya'nın güney kesimlerinde nüfuz sahibi olmak isteyen taraf olmuştur. Orta Asya'yı askeri üs olarak kullanmak ve bölgedeki enerji kaynaklarından istifade etmek isteyen ABD, Orta Asya'daki idarenin kendi tarafında olmasına önem vermiştir. Bu noktada demokratikleşme adı altında bölgede meydana gelen fikri hareketleri destekleyerek bölge üzerindeki kontrolünü arttırmaya çalışmıştır. Rusya'nın etkisi 1990'larda zayıfladığından ve bir tür güvenlik boşluğu bulunduğundan, ABD bölgede etkili olmayı kısmen başarabilmiştir. Enerji güvenliği açısından bölgedeki kaynakların diğer güçlere geçmesinden endişe eden ABD yönetiminin enerji politikasında güvenlik önlemleri aldığı görülmektedir.

Çin, bu rekabette ABD'nin bölgedeki etkisini sınırlandırmak ve sınır güvenliğini sağlamak doğrultusunda bir politika izlemiş, bunun sonucunda rakibi Rusya ile iş birliği içerisine girmiştir. Orta Asya'nın enerji kaynaklarını kullanmak ve Hindistan üzerindeki kontrolünü arttırmak isteyen Çin'in politikası Hindistan'ı tehlikeye sokmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgede etkili olmaya başlayan diğer devletlerin etkisi ile sınırlarda yaşanacak değişikliklerden endişe duyan Hindistan'ın bölgesel güvenliği sağlayabilmek için büyük güçlerin desteğine ihtiyaç duyduğu görülmüştür.

Hindistan gibi İran, Afganistan, Tacikistan gibi ülkeler de bu rekabette kendi bölgesel güvenliklerini sağlayabilmek adına büyük güçlerin istekleri doğrultusunda hareket etmek durumunda kalmıştır. İran ve Türkiye de bu rekabete dâhil olmuşlarsa da etkileri ve güçleri ABD, Rusya ve Çin'in gücü ve etkisi ile mukayese edildiğinde zayıf kalmıştır. Orta Asya ile olan tarihi ve kültürel bağları çerçevesinde bölge ile olan ilişkilerini sürdürmeye çalışan Türkiye'nin uzun yıllardır uygulamış olduğu politikanın Orta Asya'da etkili olmasını engellediği görülmüştür. Nitekim Orta Asya'da yer alan ülkelerin politikasında Türkiye'nin Rusya kadar etkili olamadığı da ortadadır.

Rusya, ABD ile rekabetin yaşandığı dönemde Orta Asya'da eski gücüne yeniden kavuşmasına yardım edeceğini düşünerek Batı ile yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşmada Güney Kafkasya ve Orta Asya'nın, diğer güçler tarafından da hâlâ Rusya'nın kontrol alanı olarak görülmesi etkili olmuştur. Fakat uluslararası alanda yaşanan gelişmeler, Rusya'nın istekleri doğrultusunda gerçekleşmemiştir. XIX. yüzyılda İngiltere ile yaşanan rekabetin galibi olarak Orta Asya'da uzun bir süredir tek başına hâkimiyet sağlayan Rusya, bu rekabetin neticesinde tek başına devam ettirdiği bu üstünlüğünü başka ülkelerle paylaşmak durumunda kalmıştır. Bu rekabette hiçbir büyük güç diğerinin bölgede tek başına üstünlük kurmasını kabul etmediğinden denge politikasının önem taşıdığı ve bu politikanın uluslararası ilişkilerde karşılıklı bir zorunluluk olarak devam edeceği söylenebilmektedir.

Kaynakça / Reference

- ALAGÖZ, B.-KANDEMİR, E. (2015), 11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran'ın Afganistan Siyaseti, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt. 2, Sayı, 2, ss.109-140.
- ALPEREN, Ü. (2018). Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ve Çin'in Orta Asya Politikası, *Bilge Strateji*, Cilt 10, Sayı 19, ss. 17-38.
- ARMAOĞLU, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789- 1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- AYDIN, A. (2015). Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD Ve Çin, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 13, ss.1-11.
- AYDIN, M. (2001). Geopolitics of Central Asia and the Caucasus Continuity And Change Since the End of the Cold War, *Anakara Üniversitesi Basımevi: Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, C. 32, ss.167-216.
- BAYRAÇ, H. N. (2009). Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10.1, ss.115-141.

- BUDAK, T. (2012). "Küresel Güçlerin Orta Asya Politikaları", BİLGESAM, <http://www.bilgesam.org/incele/909/-kuresel-guclerin-orta-asya-politikalari/#.Xku9MzIzaUk>.
- BULUT, Y. (2003). Hindistan'da İngiliz Sömürgeciliği, Oryantalizm ve William Jones, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, S.6, ss. 71-106.
- ÇAKMAK, Özge A. (2017). Orta Asya: Bölgesel Entegrasyon Girişimleri Ve Öneriler, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.17, S.33, ss. 116-134.
- ÇOLAKOĞLU, S. (2004). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin, *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 1 ss. 173-197.
- DEVLET, N. (1993). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul: Çağ Yayınları.
- DUARTE, P. (2014). Central Asia and the Great Games: Different Times, the Same Game?, Retrieved April, 2, ss.1-21.
- Dünyada Küreselleşme Ve Bölgesel Entegrasyonlar (At, Nafta, Pasifik) Ve Türkiye (At, Efta, Kei, Türk Cumhuriyetleri, Ekit (Eco), İslam Ülkeleri) İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu, Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar Ve Türkiye (Değerlendirme Raporu)*, 1995. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın, No: Dpt: 2374 - ÖİK: 439.
- EDWARDS, M. (2003). The New Great Game and the New Great Gamers: Disciples of Kipling and Mackinder, *Central Asian Survey*, C. 22, S.1, ss. 83-102.
- EFEGİL, E. (2009). Orta Asya'da Güç Mücadelesine Genel Bakış, *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun*, Der. Mehmet Seyfettin Erol, Ankara: barış Platin Kitabevi.
- ERDOĞAN, A. (2017). XIX. Yüzyılda İngiltere'nin Türkistan (Orta Asya) Politikası (İngiliz Kaynaklara Göre), *KSÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana bilim Dalı, Doktora Tezi*.
- EROL, M. S. (2009). Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası, *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun*, Der. Mehmet Seyfettin Erol, Ankara: barış Platin Kitabevi.
- ERSOY, Ö. (2015). *Büyük Oyunda Kapanmayan Perde: Afganistan*, Ankara: Kitap&Kafe Serüven.
- FATİMA, Q. – ZAFAR, S. (2014). *New Great Game: Players, Interests, Strategies and Central Asia*, A Research Journal of South Asian Studies, Vol. 29, No.2, ss.623-652.
- GÖKÇE, M. (2007). Sovyet Öncesiinden Günümüze Hazar ve Çevresinin Durumu, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi*.

GÜVEN, F. (2006). Küresel Bir Güç Olarak Çin'in Yükselişi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

HOPKİRK, P. (1992). *The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia*, Kodansha International.

HYMAN, A. (1994). Power and Politics in Central Asia's New Republics, *Conflict Studies* 273, London: Research Institute for the Study of Conflict and Terrorism.

IRNAZAROV, F. (2005). *Strategic Importance of Central Asia: The New Great Game between the United States and Russia*, Linköpings Universitet, Master Thesis in International and European Relations, s. 10.

İSMAYILOV, E. (2013). 21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri'nde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi, *Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Dergisi*, C.1, S.1, ss.87-106.

KAFKASYALI, S. (2012). Orta Asya'da Güç ve Zihniyet, *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*, Editör Dr. M. Savaş Kafkasyalı, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara, ss. 15- 53.

KAMALOV, İ. (2011). *Rusya'nın Orta Asya Politikaları*, edit: Murat Yılmaz, (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, yayın no: 02, Ankara: İnceleme-Araştırma dizisi.

KAUSHIKI, N. (2013). The New Great Game And India's Connect Central Asia Policy: Strategic Perspectives And Challenges, *Journal Of International And Area Studies*, Volume 20, Number 2, ss. 83- 100.

KONUKÇU, E. (2001). Hindistan'daki Türkler, *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 1., ss. 23- 31.

KRAUSSE, A. (1899). *Russia in Asia: A Record and A Study 1558- 1899*, London: Grand Richards, s.218- 219.

KUREČIĆ, P. (2010). *The New Great Game: Rivalry Of Geostrategies And Geoeconomies In Central Asia*, Hrvatski Geografski Glasnik 72/1, Sayı:21.

LIEVEN, A. (1999). The (Not So) Great Game, *National Interest*, S.58.

LONE, M. A. (2017). The New Great Game in South Asia: Theorising The Geopolitical Outfoxing Of India, *International Journal of Scientific and Research Publications*, Volume 7, Issue 5, ss.127- 144.

MACKINDER, Harfold J. (1996). *Democratic Ideals and Reality A Study in the Politics of Reconstruction*, National Defense University Press, Washington DC.

MALASHENKO, A. (2013). *The Fight for Influence Russia in Central Asia*. Washington D.C, USA: Carnegie Endowment for International Peace,

- NAZARBAYEV, N. (2003). *Kritik On Yıl*, Çev. S. Arıkan- F. Arıkan, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- NOGAYEVA, A. (2011). *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin, Stratejik Denge Arayışları*, Ankara: Usak Yayınları.
- OZTURK, S. (2015). 11 Eylül Saldırıları Ve Afganistan Müdahalesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi.
- PURTAŞ, F. (2006). Avrasya'daki 'Yeni Büyük Oyun' Bağlamında Hindistan'ın Orta Asya Politikası, *Oaka*, Cilt:1, Sayı: 2, s.56- 77.
- PURTAŞ, F. (2006). Rusya'nın Orta Asya'ya Yeniden Dönüşü, *Rusya. Stratejik Araştırmaları- 1*, ed. İhsan Çomak, İstanbul: Tasam Yayınları.
- SARI, Y. (2012). From Old Great to New Great Game: Place of Geography and History in International Relations,, *International Journal Turkic Studies Review*,1-1, s. 14- 21.
- SCOBELL, A., Ratner, Ely, Beckley, M. (2014). China's Strategy Toward South and Central Asia An Empty Fortress, Santa Monica: Rand Corporation.
- SMITH, Dianne L. (1996). Central Asia: A New Great Game?, *Strategic Studies Institute (SSI)*, 17 Haziran ss.147-175.
- STOBDAN, P. (2003). "Central Asia And China Relations: Implications To India", *The Mongolian Journal of International Affairs*, N. 3, , ss.72-85.
- TEALAKH, Gali O. (1991). Russian Advance in Central Asia and British Response 1834- 1884, *The University of Durham Department of History, Doctorate Thesis*.
- TURAN, Aslıhan P. (2010). Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi, *Bilge Strateji*, Cilt 2, Sayı 2, ss.44.
- USTAOĞLU, B. (2009). Çin'in Orta Asya Politikası, *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun*, Der. Mehmet Seyfettin Erol, Ankara: Platin Yayınları.
- WEITZ, R. (2006). Averting a New Great Game in Central Asia. *The Washington Quarterly*, 29(3), ss. 155-167.
- WISHNICK, E. (2009). Russia, China, and the United States in Central Asia: Prospects for Great Power Competition and Cooperation in the Shadow of the Georgian Crisis, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil>.
- YALÇINKAYA, A. (1999). *Yetmiş Yıllık Kriz*, Beta Yayınları, İstanbul.

